

Hosszú évek csendes munkájával

Irodalomelméletünk köznapjai

Három évvel ezelőtt jelent meg *A marxista irodalomelmélet története*, ez a kötet akkor üzenegy szerző tizenhárom tanulmányát adta közre. Ezen a szemre is tetszetős kötetben nem nagyon akadt meg a közfigyelem tekintete. Mindez csak igazolta azt, amit a kötet szerkesztői az előszóban már eleve panaszkodtak. Még a szűkebb szakma sem méltányolja eléggé azt — írták —, hogy a marxista irodalomtudomány milyen gazdag hagyományoknak örökösse. Így a szóbanforgó kötetben is gondolatébresztő elemzéseket olvashatunk — többek között — *Barbussent* a l'Humanite-nél végzett rovatvezetői munkásságáról, szerkesztői gyakorlatának elvi bázisáról, *Vaillant-Couturiernek* a sematizmus ellen vívott küzdelméről, *Aratov* vers-elemzési elveiről, *Szakulin* törekvéseiről, *Vigotszkij* irodalomlélektani nézeteinek hatásáról, *Lukács György* irodalomelméleti koncepcióinak kialakulásáról és fejlődéséről, *Mukarovszky* és *Konrad* vitájáról, *Garamsci* irodalomszemléletéről, *Ralph Fox* regény- és *Caudwell* líraelméletéről. A kötet szerkesztői így nemcsak az előszóban hangoztatták, hanem az egész kötet anyagával is dokumentálták: a *marxista irodalomelmélet megismerésén egyetlen, elvont álláspont folyamatos ismételtetése* — mintha a klasszikusok mellett mindenki más csak tévelygésekre lenne képes —, hanem széles távú, „nagyfokú változatosságot mutató”, eleven lelkületű *szellemi teljesítmény*. Az előszóban akkor megfogalmazott panasz azonban, legyünk őszinték, csupán félgazság.

Nemcsak az irodalomelmélet története iránti érdeklődésünk lanyha, hanem gyakran észrevétlenül megünnel el az elméleti kutatások jelenkori eredményei mellett is; arról nem is szólván, hogy nemcsak a műszaki tudományok, hanem az esztétika-elmélet legújabb eredményeinek fogadókészsége is mennyire hiányos köztudatot alakító fórumainkon. (Láttunk rá példát, hírlapi művészetkritikai vitáinkban elegendő: ha valakiről kiderül, hogy Lukács György gondolatai valamiben is inspiráltak, máris „prekonceptióval” vádoltatik a műkritikus!) Az alapvető esztétikai kategóriák zűrzavarának tisztázása érdekében jelentős vállalkozásoknak lehetünk, illetve lehetünk volna tanúi az elmúlt évtizedben, e kutatások eredményeinek a publicisztikai gyakorlatban való hasznosítása azonban éppenséggel nem széleskörű. Így aztán két-három-négy éves „kihordási idővel” szegről-végről művészetelméleti nézetekként is „eladható” elméleti divatok váltják egymást, miközben a marxista irodalom- és művészetelmélet folyamatos öntisztító és önmegújító képességét, e folyamatnak megöly jellegzetes szellemi teljesítményeit sem vesszük észre vagy méltányoljuk eléggé. Pedig az utóbbi tíz-tizenöt évben — többek között a kelet-európai és közép-kelet-európai szellemi műhelyek eredményeinek megismerésével és adaptálásával is —

esztétikaelméletünk, túlzás nélkül állíthatjuk, *figyelmet érdemlő* kísérletekre vállalkozott, vagy éppen ilyen eredményeket produkált.

*

Egyébként ezért is adódik egyszer-egyszer olyan fura helyzet, hogy ha valaki valamely konkrét irodalmi, film- vagy színházművészeti alkotás, produkció elemzése során, hosszú-hosszú fejtegetéssel és magyarázkodással megközelíti annak megállapítását: *nélünk a polgári társadalom elidegenedési folyamataira nihilista attitűddel reagáló művészet a maga különleges kifejezőmódjával humanista mondanivalót is hordozhat, s az abszurd helyzeteket vázoló vagy „ultrarealista”, gyakran sokkoló eljárások pedig valós emberi tartalmak ötletes-ironikus kifejezését is szolgálhatják* — nos, akkor máris körülengeli a kritikust a „bátor”, „autonóm módon gondolkodó”, „egyéni nézeteket vallani vállaló” hősnék nimbusza, miközben sem az ünneplők, sem pedig az ünneplettek tudatában fel sem ötlük, hogy e folyamatok lényegét a *hazai marxista elméleti kutatások* — méghozzá kutatási tervben szereplő témák vizsgálata során (!) — tártak fel, majd népszerűsítő publikáció formájában is közreadták. (Művészet és politika, Kossuth Könyvkiadó, 1984.) De hogy más előjelű példát is említsünk: művelődéspolitikánk harmad, esetleg másodvonalában küzdői közül hányszor emelnek szót a művészet „közérthetőségéért”, miközben a marxista esztétika-elméleti kutatások újra meg újra megerősítették: ama „közérthetőség”, vagyis az, hogy a mű mindenkor s mindenki számára egyaránt adekvát módon *elfogható* legyen, soha sem volt reális követelmény. Nem véletlen, hogy párdokumentumainkban is az *érthetőség igénye, kívánalma* szerepel.

*

Nem maradhat észrevétlen vagy csaknem észrevétlen napi publicisztikánk előtt az sem, hogy a hazai marxista esztétikaelméleti kutatások egyik szorgos munkálkodója ebben az évben például két kötetet is (egyik kötetével a könyvhéten) jelentkezett. Valójában ez is e kutatások eredményeinek folyamatos és egyben népszerűsítő publikálását dokumentálja. A Gondolat Kiadó jelentette meg *Szerdahelyi Istvánnak Az esztétikai érték* című kötetét. Az ötvenes évek legvégén, de még a hetvenes évek első felében is az esztétikaelméleti kérdések körül viszonylag szélesebb érdeklődés pezsgött. Lukács Györgynek *Az esztétikum sajátossága* című munkáját 1965-ben jelentette meg az Akadémiai Kiadó *Eörsi István* fordításában, a Studium Könyvek sorozatának füzeteként 1958-ban kapták kézbe az olvasók *Vanslov A szép problémája* című tanulmányának fordítását, 1974-ben *Sztolovicsnak* jelent meg magyarul *A szép kategóriája és a társadalmi eszmény*

című munkája. Szerdahelyi István most, a *lukácsi örökség* birtokbavételével és kritikai feldolgozásával s a kelet-európai és közép-kelet-európai műhelyek eredményeinek adaptálásával az általános esztétika alapvető fogalmait kísérli meg egymásból levezetni és rendszerbe foglalni, s egyben sodróbbá tenni az e kérdések körül zajló, illetve újra mozgásba lendíteni a nem éppen zajló vitákat. Hírlapi ismertetés nyilvánvalóan nehezen vállalkozhat egy félezer oldalas munka bemutatására (egyébként kitűnő ismertetést is olvashatunk már Bécsy Tamás tollából) arról azonban most mindenképpen szólnunk kell, hogy a kötet szerzője saját korábbi nézeteivel is vitatkozva kísérli meg a továbblépést. „A tudományos illemhez tartozónak vélem, hogy jelezsem: álláspontjaim lényeges kérdésekben meg is változtak” 1972 óta — olvashatjuk a kötet zárófejezetében.

Szerdahelyi István másik kötetét *Az irodalomelmélet műhelyében* címmel a Szépirodalmi Könyvkiadó jelentette meg. Hat témakörbe gyűjti a szerző tanulmányait, esszéit, újságcikkeit, művészetkritikai írásait. (A marxista irodalomelmélet történetéhez; *Mai viták, eredmények, feladatok*; *A verstan* is közügy; *Az irodalom az idők sodrában*; *Realizmus, pártosság, népiség*; *Az irodalom dimenziói*.) Az írások jelentős hányada vitacikk, s ezeknek többsége éppen a Magyar Hírlap elméleti rovatában látott napvilágot. (Egyetértés, *vitaközlés*, 1978; *A művészetek népisége*, 1978; *A szobizmus alakzatai*, 1980; *Realizmus, pártosság, népiség*, 1980; *Művészet és néphatalom*, 1980; *Szépség és igazság*, 1981.) Elmélyült tanulmányok, a jelenségekre gyorsan reagáló hírlapi vitacikkek változtatják egymást, gyakran ugyanarról a kérdésről kell a szerzőnek más közegben, más érvekkel szólnia, s láthatjuk, hogy e stílusváltásoknak is mestere a szerző. De legyen az tudományos eszmecsere, hírlapi vita, a szellemi konfrontálódás értelmét és szükségességét így jellemzi Szerdahelyi: A viták demokratizmusának legfontosabb feltételei közé tartozik az, hogy „vitáink ne az ellenfél hátrára fektetését célzó szellemi dulakodások, hanem a minél teljesebb igazság minden oldalú megközelítéséhez vezető véleményserék legyenek.” Egy másik helyen, hiszem, hogy nem az utópiák világába tartozó képet rajzol a szerző hazai vitáinkról: „forradalmár gesztúra vallana, ha egyszer valamelyikünk le merné írni: *vitapartnere meggyőzte igazságáról... meg kell tanulnunk egymással is vitatkozni.*”

Úgy érzem, hipotézisem helyességének igazolására szolgál e téma kapcsán szóba került két kötet is: a hazai irodalomelmélet, hosszú évek csendes munkájával, újra pezsdülést ígéro eredményeket s egyben etikai tanulságokat is produkál, melyre most már mulasztás lenne föl nem figyelniük.

Császtvay István